

Museum for skole- og fornorskingshistorie

**Digitaliseringssentral, arkiv og bibliotek Gargogeahči,
Deanodat/ Vestertana**

Strateginotat med tiltaksplan og historikk

Rådgiver Ragnhild Sandøy. Tana/ Tromsø, august 2007

Innledning

Dette notatet er skrevet på oppdrag for Tana kommune. Kommunen ønsker en beskrivelse av en konkret idé vedrørende framtidig bruk av Vestertana internat, samt tilråding til tiltak og konkret handling. I dette notatet skisseres

- 1) Problemstillinger
- 2) Strategisk idé og løsning
- 3) Status og utfordringer
- 4) Framtidige aktiviteter og funksjoner ved anlegget i Gargogeahči
- 5) Politisk handlingsplan
- 6) Tanafjorden/ Deanuleahku og Deanodat. Sjøsamisk landskap og kulturmiljø.
- 7) Landskap som infrastruktur for verdiskaping
- 8) Stedet Gargogeahči knutepunkt, landskap, bygninger og deres historiske bruk.
- 9) Fornorskings- og skolehistorie

Problemstillinger

Tana kommune vil etablere kultur- og næringsaktiviteter og sikre historiske anlegg og landskap i Vestertana. Kommunen er eier av det gamle skoleinternatet fra 1924 som står i Gargogeahči. Ønsket om istandsetting og etablering av arbeidsplasser i anlegget er tatt opp av mange og i flere sammenhenger, men konkrete løsninger med tiltak og organisering mangler.

Det er mange kulturminner og flere andre verneverdige bygningsmiljø i landskapet og grendene rundt fjorden. Lávjunjárg på østsida av munningen er freda, de andre er bare registrert i SEFRAK som verneverdige bygninger i 19. Utover dette fins i dag få sjøsamiske bygningsmiljø fra før 1944 som er freda og ivaretatt i det hele tatt. Det er ikke gjort vurderinger av disse kulturmiljøene, og ingen områder er med i noen offentlige verneplaner.

Internatet i Vestertana er så vidt vites det eneste gjenværende før-krigs internatet fra samisk skolehistorie, og er verneverdig som samisk bygning og minne om fornorskning. Anlegget bør snarest gis vern etter kulturminneloven.

Det er vesentlig å utnytte de mulighetene vern gir til revitalisering og verdiskaping. Jeg vurderer det slik at i Vestertana vil det kunne skje på flere plan:

- a) Vernestatus signaliserer attraksjoner og kvaliteter, og styrker et områdes omdømme og genererer markedsføring. Jfr. oppmerksomheten rundt områder med status som verdensarv.
- b) Vernestatus åpner opp for offentlig finansiering av kostnader til investeringer og drift.
- c) De faktiske håndverksmessige aktiviteter med ivaretagelse av bygninger og landskap vil gi kompetanse, opplevelse og inspirasjon til mange, grunneiere så vel som andre aktører.
- d) Autentiske kulturmiljø er viktige råvarer for opplevelser og natur- og kulturturisme, og tilstedeværelse av slike øker opplevelsverdiene i fjordlandskapet. Kvalifiserte

vedvarende aktiviteter vil bidra til å øke utbyttet og styrke potensialet i geoturisme i Tanafjorden.

- e) Internatet og bedehuset bør i framtida gis nye funksjoner som er knytta til det opprinnelige formålet. Det eksisterer i dag ingen formidlingsaktivitet knytta til skole- og fornorskningshistoria. Mitt foreslag er at anlegget inngår i et nasjonalt dokumentasjonssted over fornorskninga i sjøsamiske samfunn og landskap. Et historiefaglig senter eller museum med arkiv, bibliotek og museum for samisk skole-, misjons- og fornorskningshistorie. Slikt fins ikke i dag.

En slik etablering vil gi attraktive kompetanse-arbeidsplasser, og grunnlag for faglige aktiviteter og arrangementer, og besøk fra fjern og nær.

Strategisk idè, løsning og viktige grep

- 1) Anleggene i Gargogeahči blir en del av et nasjonalt museumsforetak med arkiv, bibliotek og museum for samisk skolehistorie og fornorskningshistorie
- 2) Digitaliseringssentral for eldre fotografier og arkivmateriale tilknytta sjøsamiske områder, etableres i 2007/2008, f. eks. i første omgang i lokaler i Doragohpi/ Torhop

Når det gjelder den bygningsmessige infrastrukturen, er internatet i utgangspunktet et kvalitetsbygg med store rom og mye lys, men forfallet er i dag under utvikling. Det haster med avklaringer og beslutninger for å sette igang en aktiv forvaltning. Nybygg vil selvsagt bli behov aktuelt. De eldre byggene vil imidlertid være kjernen i et slikt anlegg, både som museum og som bruksbygg. Anlegget må derfor restaureres på kyndig vis, snarest.

Tana kommune har besørget en vurdering av byggets kvaliteter og verneverdi som ble foretatt av NIKU 2004. Denne vurderinga er et godt utgangspunkt som ikke er fulgt opp. Dersom kommunen vil gå videre med å ta vare på og utvikle stedet, og legge grunnlag for etablering av varige kulturnæringer i et omfang, forutsetter det følgende aktive grep:

- 1) Ansvar et så vel for det fysiske miljøet og for den skisserte nye funksjonen, må løses på nasjonalt nivå. Idèen og saka må snarest bringes til et prosjekt på et nasjonalt ansvarsnivå. Strategisk samhandling med organer på regionalt nivå er første skritt.
- 2) Anleggets og stedets historiske verdi må reflekteres gjennom fredningsvedtak.
- 3) Bygge- og restaureringsarbeider gjøres etter antikvariske prinsipper og i hht kvalifisert planlegging, finansieres og iverksettes i samarbeid med vernemyndigheter.
- 4) Avløp og kloakk er viktig for bruk av huset. Brekkasje bør repareres på nennsomt vis.
- 5) Uheldige enkeltsaker må unngås, og allmennhetens interesser sikres gjennom langsiktig plan.

Status og utfordringer

Internatet, status og lokale insitamenter

Samtidig er skoleinternatet et *hjerdebarn og en symbolsak* for mange. Bygningen har mange kvaliteter, affeksjonene er mange og bygget har stor betydning. De siste ti år har det vært tatt flere initiativ med sikte på å ta vare på og utvikle internatet som sted og ta vare på bygningene. Både Tana kommune, bygdelagene og Tana historielag har vært involvert. Det samme gjelder kirka, Samemisjonen og speiderne.

En del bygninger i fjorden ble registrert i SEFRAK på 80-tallet. I 2004 engasjerte Tana kommune Norsk institutt for kulturminneforskning, NIKU med sikte på å vurdere internatets *tekniske tilstand og verneverdi*, samt framtidig bruksområde. Disse vurderingene finnes i rapporten ”Skoleinternatet i Gargogeahči - Vestertana. Kombinert teknisk og kulturhistorisk tilstandsanalyse. Vurdering av bygningsmessige konsekvenser av ny bruk”, NIKU 2004. Her påpekes anleggets arkitektoniske kvaliteter og antikvariske verdier. I samme rapport påpeker NIKU behovet for dokumentasjon og formidling av skole- og fornorskningshistoria.

I 2005 søkte kommunen om status som pilotprosjekt og deltakelse i *Riksantikvarens program Kulturminner og verdiskapning* finansiert av Miljøverndepartementet. Det var en ambisiøs tanke. Søknaden ble sendt via Finnmark fylkeskommune, og ikke via Sametinget. Søknaden og det framtidige bruksområdet som var antydning nådde ikke opp i konkurransen om å bli en av de ti nasjonale pilotprosjektene. I Finnmark fikk det norske fiskeværer Hamningberg status som pilotprosjekt i 2006. Ingen samiske prosjekter kom med i utviklingsprogrammet, og det åpnes heller ikke for flere prosjekter før etter evaluering er gjort i 2010.

Bygdelagene i fjorden har vært opptatt av anlegget, og lokalt er det et sterkt ønske om at anlegget blir freda og tatt i bruk. Fra disse miljøene uttrykkes det klart at det er utelukket at frivillige organisasjoner kan ta hånd om og ha ansvar for vedlikehold, utvikling eller framtidig drift av anleggene.

Tana historielag nedsatte i 2006 ei egen arbeidsgruppe hvis oppgave er å være pådriver og utreder vedrørende bruken av internatet, inkludert istandsetting, organisasjonsform, m.m. Arbeidsgruppa har sett for seg at stedet skal ha en museumsstatus med oppgave å formidle skolehistorie. Gruppa har sett på Norsk Kulturminnefonds midler til finansiering av restaurering.

Bevilgninger fra Norsk Kulturminnefond forutsetter imidlertid at prosjektet og anlegget er i privat eie. Det kan unntaksvis gis midler til offentlig eide anlegg. Det skal i så fall foreligge en god plan om allmenntilgode formål, og anlegget skal være freda eller fredningsarbeide være igangsatt.

Tana fjordprosjektet ble igangsatt i 2002 med Gamvik og Tana kommuner som oppdragsgivere. Her har internatet vært et av flere tema. I sluttrapporten ”Utvikling av næring og kultur i Tana fjorden”, SEG, juli 2007, er internatet nevnt, da med mulighetene for å drive småskala turisme og økoturisme på stedet. Det er ikke planlagt eller igangsatt konkrete tiltak i så måte.

Nye arbeidsplasser innen kulturnæringer er et satsingsområde. 'Tana i verden' er Tana kommunes reiselivsplan vedtatt i 2007. Målet er økning av verdiskapninga innen reiselivet, både innen de etablerte bedrifter og innen nye etableringer. Geoturisme er et satsingsområde.

I søknaden som ble sendt Riksantikvaren antyda Tana kommune en sum på kr. 2 mill for restaurering og istandsetting. Faglige vurdering av de faktiske nødvendige tiltak eller overslag over spesifikke *kostnader* er ikke foretatt og gjenstår slik. Det er snakk om antikvarisk restaurering, og det aktuelle beløpet vil nok etter min vurdering måtte bli en god del høyere. I tillegg må behovet for inndekning av det årlige drift- og vedlikehold tas i betraktning.

Det er ikke fremma fredningssak etter kulturminneloven for anlegget. NIKUs rapport fra 2004 er til nå ikke oversendt noen kulturvernmyndighet for vurdering av fredning.

Det foreligger ingen reguleringsplan. Hele Vestertana er avsatt som landbruk, natur- og friluftsområde, LNF, i arealdelen til kommuneplanen 2002 - 2013, vedtatt 25.04.2002. Bygdelagene og lokalbefolkninga har vært opptatt av at fjordområdet ikke skal omdannes til fritid- og hytteformål, og at framtidig landbruk og bosetting skal ha prioritet. Det er likevel gitt flere dispensasjoner til fritidsformål, og i flg. GAB er flere av eiendommene kjøpt opp av personer uten tilknytning til fjorden.

Framtidige aktiviteter og funksjoner

Jeg vil anbefale følgende hovedkonsept:

- 1) Internatet og bedehuset i Gargogeahči gis status som og utvikles som et spesialmuseum for fornorskningshistorie i sjøsamiske områder, i første omgang med vekt på skolehistoria. Muséet skal tillegges faglige funksjoner på nasjonalt nivå med moderne bibliotek og arkiv, og med relevant kompetanse og ressurser.
- 2) Digitaliseringssentral for eldre fotografier og historisk arkivmateriale tilknyttet sjøsamiske områder, etableres i samarbeid med Dig-Forsk. I første omgang kan aktiviteten etableres f. eks. i forsamlingshuset i Doragohpi/ Torhop. Etablering 1. halvår 2008 er realistisk.
- 3) Samisk stedsnavnarkiv og ansvar for opplæring av offentlige etater bør etableres i tilknytning til muséet.
- 4) Et slikt spesialmuseum vil det gi mange aktiviteter knyttet til dokumentasjon og formidling. Arrangementer, seminarer, publikumsdager, m.m. vil gi sekundære aktiviteter og etterspørsel av tjenestetilbud innen bygningsarbeid, reiseliv, dagligvare, transport, service, m.m.

Politisk handlingsplan

Lokale bygdelag og frivillige organisasjoner kan være bidragsytere og pådrivere, men kan aldri være hverken prosjektansvarlige eller driftsansvarlige av et prosjekt av denne karakter. Det er nå bare Tana kommune som eier, reguleringsmyndighet etter plan- og bygningsloven, samt lokalpolitisk beslutningsorgan som kan få saka over i en aktiv fase og forankre den på rett nivå. Det bør snarest tas initiativ for å få bevegelse og resultater i saka.

Følgende politiske grep bør gjøres (ikke i prioritert rekkefølge):

- 1) Kontakt med prosjektet Samisk skolehistorie vedr. bruk av materiale og formidling av dets funn og resultater. Snarlig møte mellom prosjektledelsen i Samisk skolehistorie, Historielagets internatgruppe, evt Skoledirektøren i Finnmark og Utdanningsforbundet. (30. el. 31.08.07) Oppfølging for definering av eget arkiv- og bibliotekprosjekt.
- 2) Etablering av digitaliseringssentral for historiske data og fotografier i samarbeid med DigForsk i løpet av 2008. I første omgang kan bedehuset i Torhop være arbeidssted. Sentralen sikres oppdrag om digitalisering gjennom avtaler f. eks. med: Statsarkivet, Samisk arkiv, fylkeskommune, Tromsø museum, Norsk Folkemuseum, Finnmarkseiendommen, Skoledirektøren, Bispedømmerrådet, Samemisjonen, Utdanningsforbundet og andre. Private samlinger og arkiver er viktige. Oppstartmøte med DigForsk høst 2007. ABM-utvikling er finansiéringskilde av prosjekter.
- 3) For å kunne få nødvendige statlige midler og ressurser i framtida, må anlegget få fredningsstatus. Henvendelse om fredningsvedtak sendes Riksantikvaren via Sametinget evt også regionale kulturminnemyndigheter. Møte og befaring sammen med norske og samiske vernemyndigheter er trinn 1 i denne prosesen, og invitasjon bør sendes snarest.
- 4) For å sikre stedets kvaliteteter og bruksområder til framtidig kultur og næring, må området reguleres til spesialområde/ kombinasjonsområde vern og næring med vedtatte bestemmelser om hva som er tillatt og hva som ikke er tillatt. Avgrensinga av planområdet må sikre det aktuelle bruks- og influensområdet, inkl. statsstø, strandområder og stier.
- 5) I påvente av reguleringsplan vedtas midlertidig bygge- og deleforbud i definerte områder.
- 6) I revisjon av arealdelen til kommuneplanen bør man ta politisk høyde for at arealkategori og bestemmelser aktivt ivaretar lokal kultur og befolkning, samtidig som man sikrer landskapet som råstoff for framtidig verdiskapning. Det bør og vurderes å få utarbeidd en egen kommunedelplan for landskap i Vestertana
- 7) Hverken anlegget eller den framtidige funksjonen kan handteres på lokalt eller kommunalt nivå. Dersom Tana kommune ønsker en slik etablering, må prosjekt forankres på høyere nivå. Det må samhandles med Sametinget, Indre Finnmark Utviklingsselskap AS og Utdanningsdirektøren i Finnmark med sikte på å igangsette et utredningsprosjekt og få utnevnt en styringsgruppe på riktig nivå. ABM-utvikling vil være en viktig aktør.
- 8) Hensiktsmessig eierform og –struktur vurderes og avklares. Erverv av arealer vurderes.
- 9) NIKUs rapport fra 2004 legges til grunn, men det bør gjøres en teknisk tilleggsvurdering på endringer siden 2004. Tekniske løsninger og funksjoner; bruk av eks bygninger, samt lokalisering og utforming av evt nybygg vurderes i forhold til framtidige funksjoner og aktiviteter.
- 10) Restaurering og opprustning av eksisterende bygninger. I første omgang med etablering av kjøkken og sanitærrum i kjeller som tilfredsstiller moderne hygienekrav. Brannsikring må gjennomføres etter plan.

Organisering og framdrift

Dette må vurderes politisk i Tana kommune. Det er mulig at det i den aktuelle situasjonen kan være aktuelt med

- 1) Å formalisere et prosjekt eller et program for et ”Vestertanaprojekt” med flere utviklingstiltak.
- 2) Et forprosjekt for å forberede og få satt i gang deltiltakene.
- 3) Ei ad-hoc-gruppe med politikere der fjorden er representert.
- 4) Kommunale bevilgninger.
- 5) Finansisering av et forprosjekt til spesialmuséet for å fastsette og følge opp framdrift og nettverk, med sikte på realisering.
- 6) ABM-utvikling vil være en viktig faglig og økonomisk samarbeidspartner, både av forprosjekter og hovedprosjekt.

Dersom man evner å få til en tverrpolitisk prioritering og handlekraft i denne saka, lokalt og i regionale organer, kan det uten tvil føre til mye på kort tid.

Aktuelle finansieringskilder

Mulighetene til fysiske investeringer og til utviklingstiltak er flere, f. eks.:

- 1) Tilskuddsmidler til samisk kulturminnevern 2007. Frist 01.02.
- 2) Norsk kulturminnefond. Frister: 01.09. og 01.02.
- 3) Riksantikvaren. Frist: 31.12.
- 4) Stiftelsen UNI. Ingen frist.
- 5) ABM-utvikling. Frist: 15.10.
- 6) Indre Finnmark Utviklingsselskap AS. Ingen frist.

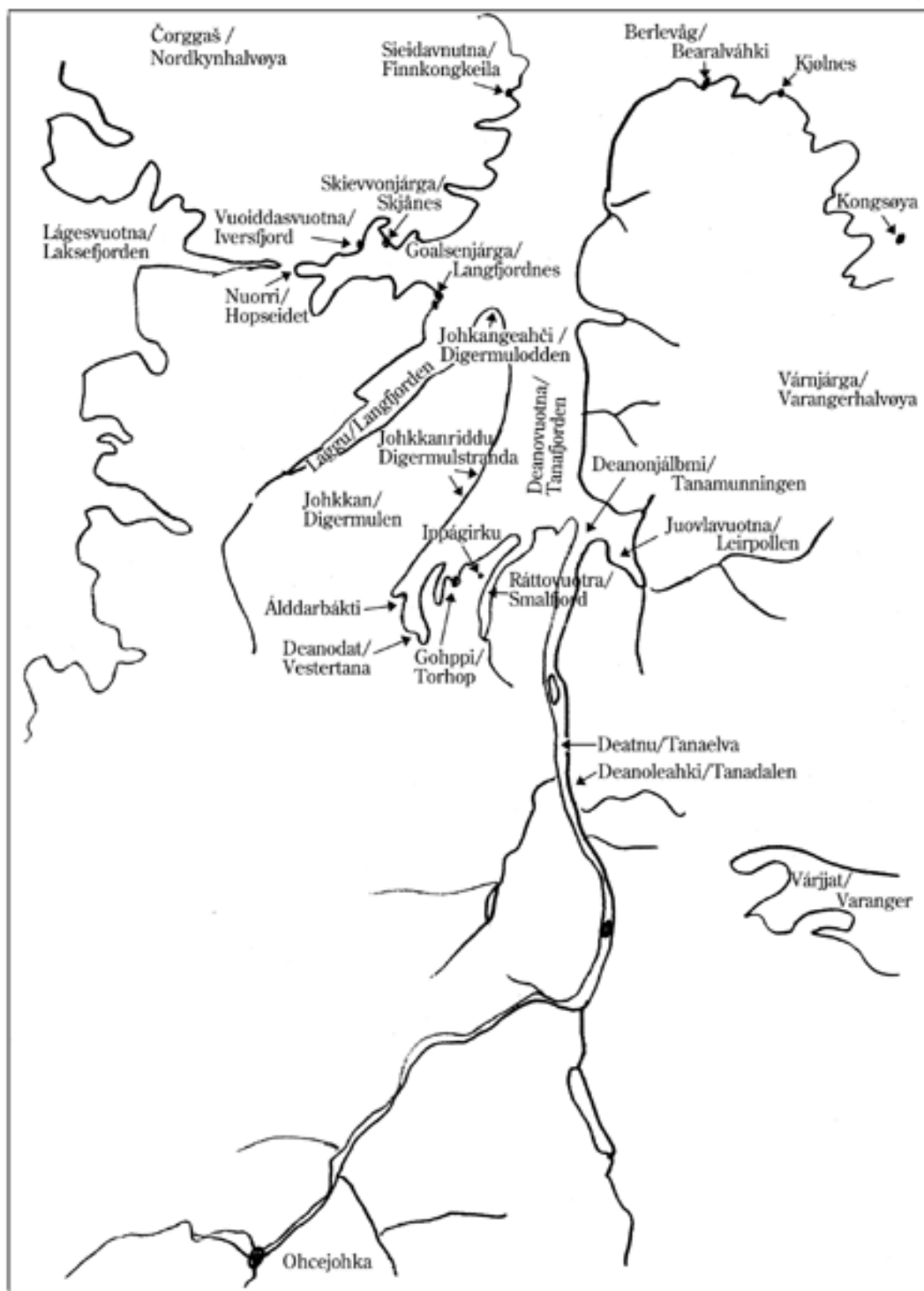

Fig. Oversiktskart over Tana og Tanafjorden. Vestertana er egentlig et fellesnavn for det indre fjordlandskapet vest for Tanamunningen. Kilde: NOU 2001: 34 Samiske sedvaner og rettsoppfatninger.

Tanafjorden/ Deanuleahku - sjøsamisk landskap med rike ressurser og historiske tradisjoner

Indre deler samt østsida av fjorden tilhørte den gamle Deanodat siida. I lange tider har menneskene her forholdt seg til ressurser og sesonger og drevet jakt og fangst på villrein og pelsdyr, fiske, reindrift og husdyrhold. De forholdt seg til indre og ytre deler av fjorden, til elva og sideelver, til Johkan og de andre halvøyene, til fjellet med Ivvavárri og Geassejávvrit duottaris, til sidefjordene. Fiske i fjorden på våren og sommeren var viktig, og i dette deltok folk fra hele Tanadalen/ Deanuleahku, fra Sirma, Utsjok og helt fra Inari.

Fjorden, elva, elvedalen og vidda her har gjennom århundrene vært gjenstand for stormakters kiving om hegemoni, og sentralmaktene har brukt mange virkemidler for å sette de etablerte forvaltningstradisjonene til side. Tana er kjent langt utenfor landets grenser på grunn av elvas omdømme som laksevassdrag. Elva er også grenseelv, der landet på andre sida var i 1751 Sverige, etter 1809 Russland og etter 1921 Finland.

Mellom fjorden og Utsjok og Inare foregikk samhandling på mange plan. Det viser giftemålene og slektskapsforholdene. Derfor fikk også grensestenginga mellom Sverige-Norge og Russland-Finland i 1852 store konsekvenser for menneskene i Tana-landskapet. Seinere kom det mange lover og forordninger som grep inn i hverdagen. Kommunegrenser og sognegrenser har vekslet ofte.

Samene i Tana var aktive kulturelt og politisk. På 1800-tallet kunne befolkninga skrive og lese på samisk. Sist på 1800-tallet ble undervisninga på samisk i skolen tatt bort og seminarister som ikke kunne samisk ble ansatt i lærerpostene. Mange foreldre protesterte offentlig, og holdt barna heime fra skolen. Opposisjonen mot myndighetene slo ut politisk ved oppslutning om arbeiderbevegelsen og om Stortingsvalgene, og i debatt og ytringer i de samiske publikasjoner som Muitalægje og Nuortanáste. Debatten og reisinga kuliminerte rundt 1920. Da var det var slutt på pomorhandelen, og deretter fulgte de generelle krisetidene, 2. verdenskrig, brenninga, gjenreisinga, sentraliseringa, mm. Etter dette ble det stille, lenge.

Tanafjorden/ Deanuvuotna var en viktig arena for debatten og en vital del av samisk kulturreising fra sist på 1800-tallet. Tana har fostra mange fortellere og her er skapt mange fortellinger. Flere av de første samiske publikasjoner hadde redaktører med sete i fjorden. Dette gjelder Nuorthanáste og Sagai Muitalægje. Det var samepolitiske landsmøter i Bonakas rundt 1920. Mange kjente samiske personer og pionører er fra Tanafjorden og Nedre Tana; av de som ikke lever lenger må nevnes Per Fokstad, Reidar Hirsti og Kathrine Johnsen, Sameradioens mor. Fortellertradisjonene lever fortsatt.

Steder og spor i fjordlandskapet

Langs fjorden er det uttallige spor av fortidsminner, noen av disse bør ha internasjonal verneverdi. Sporene vitner om natur- og fangsttradisjoner gjennom flere tusen år. Her fins:

- Tufter og boplasser tilbake fra steinalderens ulike faser og fra samisk jernalder og middelalder.
- Anlegg etter villreinfangst og tamreindrift.
- Hellige berg og steder.
- Bygninger og bygningsmiljø som ikke ble brent i 1944, og som slik har særskilt verneverdi.
- Gjenreisningsbebyggelse.

- Fangststasjoner og laksehytter med tilhørende garnhjeller, fiskehjeller og iskjellere.
- Spor av statlige anlegg for å bygge samfunn; telegraf, energiforsyning, veier, kaier og lignende. Statens havnevesens anlegg for å fremme samiske fiskerier.
- Anlegg fra 2. verdenskrig
- Gamle ferdselsveger
- Mange samiske stedsnavn.

Det er ikke så mange av disse kulturminnene som er faglig undersøkte eller registrerte, slik det er gjort andre steder. Ikke desto mindre er det viktig at samfunnet viser omsorg og skaffer seg kunnskaper om disse, enn si verner om det som er verneverdig – så vel enkeltanlegg, som landskapet og kulturmiljøet rundt objektene.

Sjøsamiske fjordlandskap som infrastruktur for opplevelser og verdiskapning

Fjordlandskapet i Tana er i dag et vakkert åpent landskap med tradisjonell bebyggelse og karakteristisk sjøsamisk preg. Austertana domineres av inngrep i landskapet. Med unntak av noen grustak, og et enkeltstående deponi med metallskrap og utrangerte maskiner, er landskapet i Vestertana uten skjemmende inngrep og landskapsinnslag- her er ingen større boligfelt, fritidsbyer eller industri. Rundt fjorden fins dessuten mange kulturminner og bygninger av ulike slag fra før 2. verdenskrig.

De siste årene er presset og truslene mot disse verdiene økt; gjengroing. Det er i første rekke begrensninger i næringsutøvelse gjennom statlige reguleringer, spesielt i fiskeriene.

Småbrukseiendommer i fjorden kjøpes opp til fritidsformål. Eksisterende bebyggelse rives, bygges om, og nye bygningstyper settes opp. Landskapets autentiske preg svekkes. Mentaliteten endres. Eiendommene kan ikke nyttes til stedbunden næring eller fast bosetting. Utviklinga vil kunne bli til hinder for etablering av nye næringer knytta til reiseliv, husdyrhold, m.m.. Dette bekymrer mange i lokalsamfunnet.

Det er viktig å være bevisst verdien av vakre og autentiske landskap som ressurs og infrastruktur for opplevelser, verdiskapning og næringsutvikling. Her sitter Tana og nabokommunene med en viktig del av verdensarven.

Gargogeahči – et knutepunkt mellom fjord og fjell

I dette landskapet var Gargogeahči et naturlig knutepunkt fra gammelt.

Bosettinga i fjorden var: i Vestertana Leibus, Suorsjokk, Malduvuotna/ Vesterbukt, Lássesuolo, Stáhpugiedde, Olmosčuoppajohka/ Manndrapselv, Govdaluokta/ Breivika, Geassenjårga/ Sommernes, Gargogeahči, Guivesgiedde, Tarmfjord, Torhop, Auskarnes, Smalfjordbotn, Čoalbmi, Smalfjordnes, videre Gávesluokta, Grønneset, Gullholmen, Kaldbaknes, Langnes, og på østsida av munningen Austertana med Birkestrand, Austertana, Leirpollen, lenger ut Lávjunjárg, Vágge og Lille Molvik. Lenger ut ligger Vuodavuotna/ Gulgo fjorden eller Trollfjorden, Guolleveadjí/ Store Molvik, Muorjegárgu og Guittanas/Kvitnes. Fra Johkan har vi Láhku, Nervei og Langfjordnes, samt i Hopsfjorden Skofjorden, Hopseidet, Iversfjorden og Hop/ Sjånes, videre Tyfjorden, Finnkomkeila og Omgang.

Så lenge boplassene utover Johkan, samt på Sommerneset og Smalfjordneset og på østsida fra Lavvunjárg og utover var bebodd, og Geassejávri var i bruk som sommerboplass for

reineierne, var Gargogeahči et viktig knutepunkt. Her møttes folket fra fjellet og fjorden, her var god plass og stedet var i siste halvdel av 1800-tallet fast boplass for Sabba Olsen Risten og brødrene Ole Persen Ravnas sønner Pavel og Sarak Olsen Ravna og disses store slekt. I Gargogeahči var store krøtterflokker, fine slette jorder og et åpent landskap. I Guivesgiedde bodde flere av Risten-slekta, med mange Saraksen og Sabbasen og Johnsen. Sameradioens mor, Kathrine Johnsen, vokste opp der. Slektinger bodde forøvrig rundt hele fjorden-

Eksakt hvor lenge vites ikke pdd, men her har vært *skole og internat* på stedet i alle fall siden 1870-tallet. Før det var det nok omgangsskole og misjonsskole her. Tana kommune kjøpte eiendommen av Pavel Olsen Ravna i 1880 for 400 kroner, og skolen ble siden holdt her. Om det ble bygd eget hus er ikke klart i skrivende stund. Per Erik Saraksen fra Auskarnes som var lærer og internatstyrer i Kiberg har beskrevet livet på internatet rundt 1910. Bygningen var lite egna til formålet, og nytt skoleinternat ble bygd i 1924, da for barn fra hele det indre fjordområdet.

Hverken internatet eller andre hus i området ble brent høsten 1944. Internatet er i to etasjer med full kjeller og loft, samt to uthus. Bygget er plassert strategisk, det er malt okergult og vises som et monument i hele fjorden. Fra de store vinduene har man orkesterplass til fjordlandskapet. Man kan bl.a. se Aldarbákti, det historiske hellige stedet over Malduvuotna/Vesterbukta. Slik er det et lett synlig og tilgjengelig minne om skolehistoria og om den statlige fornorskingspolitikken.

Ungene fra hele fjorden og Lavvunjárg var internert her også etter krigen. Fra 1959 ble ungene i Torhop og Smalfjorden flytta til skolen i Smalfjordbotn. Ungene fra hele Vestertana og Lavvonjárg fortsatte på internatet til helårig vegforbindelse ble etablert over Vestertanafjellet i 1963. I 1963/64 var siste skoleåret. Deretter ble internatet og skolen nedlagt og barna i fjorden ble overført og kjørt med buss til dagskoler ved Boftsa og Austertana og Seida. Kommunen solgte internatet til Kristian Sabbasen som drev campingplass på stedet fram til 1997. I 1998 kjøpte Tana kommune internatet tilbake. Siden har internatet vært brukt som leirskole og velferdshytte for kommunalt ansatte. Det foreligger ingen forvaltningsplan for bygget.

Høyt og fritt noe lenger oppe i terrenget står *bedehuskapellet* med uthus. I dag er det ikke synlig fra internatet pga skog. Huset ble bygd av Finnemisjonen i 1932 og vigsla i 1933. Pådriver var lærerinne frk. Johanne Bakke, og tomte var utskilt fra lærerjorda. I årene etter krigen bodde en menighetssøster der og drev helsestasjon og vaksinasjonskontor. I 1961 ble huset påbygd med kor og vigsla for gudstjenester, og det fungerte som kapell fram til kapellet i Leibusvágge stod ferdig i 1978. Huset var også brukt som bibliotek. Kapellet var rikt utstyr for krkelige handlinger. Kapellet hadde 64 sitteplasser, men kunne romme inntil 150 personer.

Samemisjonen overførte anlegget til KFUM Finnmark i 1977 for kr. 12.000,-. Siden har det vært brukt som utfartsssted for speiderne i Vadsø et par ganger i året. Seidajøk behandlingshjem har disponert stedet mot å ha ansvar for vedlikeholdet. I dag er huset lite brukt. Samemisjonen eier fortsatt to eiendommer rundt kapellet.

Lærerjorda og boligen stod mellom bedehuset og internatet. Her bodde frk. Bakke til hun flytta til Skugge som pesnjonist. Kristian Sabbasen som drev campingplass var den siste som bodde på eiendommen som ble kjøpt av Finn Arve Selfors i 1998. Den gamle lærerboligen er revet, og det er ført opp ei moderne tømmerhytte på tomte. Lærerfjøset står fortsatt.

De fleste kom til stedet med egne båter. Nedenfor internatet ligger det ei stor flott stø, ei ”statsstø”. Den ble bygd på 30-tallet av Statens Havnevesen, samtidig med statsstøene i Torhop, Auskarnes, Smalfjorden og Gavesluokta.

Skolestien er en snarveg over fjellet til Tarmfjorden. Denne stien er merka av bygdelaget.

Gargogeahči har et *handelssted* som ble etablert sist på 1800 av Sárre-Gandas sønn, Ganda-Jovnna, John Samuelsen, fra Karasjok. Han gifta seg med Anna Kathrina, datter til Sarak Olsen Ravna. Stedet har vært drevet av Johnsen sine i tre generasjoner siden. Første butikken stod der fjøset står i dag. Den første kaia stod der butikken står i dag. Kaia som i dag står på handelsstedet ble bygd i 1948. Tanaruta hadde i sin tid anløp her. Offisielt var det slutt i 1968, men siste anløp var i 1971. Her var poststed fra 01.01.1900 til 31.07.1971. Butikkbygningen har opprinnelig stått i Langfjorden og er fra før 1944. Handelen har mye viktig arkivmateriale som kan dokumentere den økonomiske virksomheten basert på vilt, fisk og bær fra området. Handelen ble avvikla i 2006.

Sabbasen-familien på stedet var etterkommerne etter Sabba Olsen Risten og bodde mellom internatet og lærerjorda. Hytta nærmest internatet ble kjøpt av Svein Ottar Hellander i 1985, som i 1993 og 1999 ble medeier i flere andre eiendommer.

For eiendomsoversikter se GAB og ØK-kart.

Fornorskning- og skolehistorie

Fornorskninga har foregått på mange vis. Jordutvisninga og Jordsalgskontoret. Embetsverket. Folkeskolen. Utbygginga av kommunikasjoner med rutebåt, kaier, havner, post og telegraf. Fiskeværene. Veganleggene. Landmålere og kartografer. Tvangsevakueringa sørover i 1944. Gjenreisningskontoret. Forsvaret. Fiskeri- og jordbruksforvaltning. Skolen. Massemedia.

Finnefondet var fast post på statsbudsjettet siden 1880-tallet med belønninger av lærerne og internering av barna som statens spesialbygde instreter for fornorskning av den samiske ungdommen. Derfor står skolelovverket og spesielt Finnefondet i en særstilling som aktivt virkemiddel.

Finnefondets arkiver dokumenterer at befolkninga i indere deler av Tanafjorden var utelukkende samisk. Det ser ut til at fjorden kan ha vært et av de mest utprega samiske bosettingsområdet i Finnmark. De første norsktalende var lærere og arbeidere.

Først på 1900-tallet var det flere ungdommer fra nedre Tana som tok lærerutdanning og som seinere virka i fornorskningens tjeneste. En av disse var Per Pavelsen Fokstad, som seinere er blitt kjent som en pionér innen samisk i skolen. Han var den eneste med lærerutdanning som fikk lærerpost i Tana. De andre samene fikk poster i mer norske områder.

Tross fornorskninga har Vestertana og Gargogeahči holdt skansen lenge. Samisk har vært språket og morsmålet helt opp til vår tid.

Fornorskninga er et viktig og mye omtalt tema i samisk historie og dermed i Finnmarks, i nasjonens og i Nordens historie. Det pågår et stort prosjekt med å dokumentere og beskrive samisk skolehistorie. Bok nr. 1 ble utgitt i 2005 og bok nr. 2 blir utgitt i august 2007.

Undervegs er man i prosjektet kommet over mye materiale. Dette materialet er lite brukt og bør gjøres tilgjengelig for et større publikum. Faktisk er det hittil gjort lite med temaet, og for mye av arkivmaterialet er det første gang det blir åpna og tatt fram. Arkiver knytta til den tidlige skolehistoria, Finnefondet, skolene og internatene fins i første rekke i departementet, i Statsarkivet, og i kommunene. Samemisjonens og Biskopens arkiver inneholder mye. Dessuten fins private arkiver og samlinger, arkiver knytta til Jordsalgskontoret, Statens kartverk (tidligere NGO), forskning, mm. på muséer, og andre offentlige vesener.

Bare fire av 50 internater og skolebygninger i Finnmark unnsnapp å bli brent av tyskerne høsten 1944. Noen ble dessverre revet siden. Internatet i Vestertana er så vidt vites det eneste gjenværende før-krigs internatet som har fungert i samisk skolehistorie. Internatet er uten tvil verneverdig som samisk bygning og som minne om fornorskningspolitikken, og det bør gis vern etter kulturminneloven.

Det er forøvrig flere skolefolk i Tana som har store kunnskaper om skolehistorie, noe er skrevet ned. Tana kommunes skolearkiver er delvis godt ivaretatt og befinner seg i dag i rådhuset. Arkivet fra skolekretsen og internatet i Vestertana sies å være meget godt bevart.

Kilder

Kildene jeg har brukt i historikk og status er mange, både skriftlige og fra muntlige informanter. De listes ikke opp i dette strategiske notatet.

Stedsnavn

I dette notatet er samiske og norske stedsnavn brukt om hverandre, slik det gjøres i dag blant lokalbefolkninga i fjorden.